

I orgelbyggare Kålmån Exners verkstad på Aspö är det högt i tak för att stora kyrkorglar ska gå in. Ändå gör han största delen av arbetet ute i kyrkorna.

Han reser miltals med sin akutväska för att reparera orglar, "killa orgelpiporna i halsen", så att de ska låta vackert. Ibland handlar det helt enkelt om att pilla bort en och annan död fluga som ligger och förstör tonen.

Mer sällan får Kålmån Exner tillfälle att signera den stora C-pipan på en orgel han helt igenom själv tillverkat, men det händer.

Det är inte det att det saknas beställningar. Tvärtom har en orgelbyggare oftast sin tid intecknad flera år framöver. Men det är en ekonomiskt kärv bransch.

För den som gör hela jobbet själv tar det omkring året att bygga en ordinär kyrkorgel med femton stämmor. Då handlar det ingalunda om åttatimmarsdagar utan om bra mycket längre arbetspass.

Slutpriset på en sådan orgel ligger mellan 500.000 och 800.000 kronor. Orgelbyggaren får ut en tredjedel av summan när det är bestämt att han ska bølja. Den andra tredjedelen får han inte förrän orgeln står klar i verkstaden eller kyrkan. Sen ska instrumentet fintrimmas på plats och anpassas till kyrkans akustik. Först när en av församlingen utsedd besiktningssman godkänt arbetet, betalas den sista tredjedelen av summan ut.

Stora arbetskostnader

Ändå handlar det hela tiden om stora arbetskostnader. Orgelbyggaren tvingas ta lån och krediter under byggtiden och får som följd ränteskulder. Därtill måste han räkna med inflationen och att han inte på villkors vis råkar ut för något som sätter stopp i arbetet.

Att hålla sig med en anställd i ett så unikt och bokstavligen till hundra procent hantverksmässigt yrke, innebär för de flesta allt för stora omkostnader. Ibland måste man tacka nej till lockande projekt av oro för att inte klara ekonomin under byggtiden.

Pneumatik och mekanik

Men jobb finns det så det förslår och Kålmån Exner förklarar hur det kommer sig.

—Runt sekelskiftet kastade man ut alla gamla orglar i landet och ställde in pneumatiska. Det vill säga orglar där rörelsen från tangenten och fram till pipan överförs med tryckluft i rörledning. Det här systemet håller dessvärre inte i längden.

—I kyrkor med pneumatiska orglar får man springa och reparera stup i ett. När församlingen får råd vill den ha en ny mekanisk orgel igen.

—I den går rörelsen från tangenten fram till pipans ventil mekaniskt via hävarmar och mässingstrådar. Ibland är det istället för mässingstrådar smala, smala trälistor, en och en halv millimeter tjocka och tio millimeter breda och upp till tre meter långa. Xrä utvidgar sig inte långs med fibrerna, och dessa s.k. träabstrakter påverkas inte av fukt. Väl injusterad

En "läcker" orgel är hans dröm...

Kålmån har många träpipor i lager i sin verkstad. Ofta bygger han om en gammal orgel till mindre. Ett parti bra ekplank ligger på tork i väntan på att så småningom bli en del av en ny orgel.

Orgelbyggare stämningsst

Så Kålmån, som bygger orglar just för att lämna något varaktigt och användbart efter sig i livet, bygger förstas efter den gamla beprövade tekniken med träabstrakter.

Trampade åt kantorn

Varför i all världen ger man sig då in på ett så udda och ekonomiskt kärvt yrke? För Kålmåns del bøljade det någon gång på den tiden när han som liten korgosse trampade kyrteorgeln åt kantorn.

talade om huruvida orgeln fick tillåtas att spela med luft eller inte, fascinerade honom den där magiska visaren för mycket som ett barns ilska. Efter högmässan kunde han få en rejäl skopa ovet. Det skulle bli en jämnt.

Kyrkomusiken tyckte Kålmån mycket om. Det fanns musikaliskt påbrå i släkten och också en läggning för det tekniska. Och för yar det som han kom att utbildas till på första hand.

att ha gehör till hundra procent för att bli orgelbyggare, tillägger han tröstande. Privat kan det till och med vara ett handikapp. Jag hoppar högt när någon i en kör sjunger falskt, och kan inte låta bli att kommentera när någon pipa faller ur lite för hastigt på orgelkonserter.

Sin egen

Efter norrlandstiden fortsatte Kålmån sin bana i Uppsala hos anrika Åkerman och Lund. Sen tog han lärarvikariat, och varje sparad krona lades undan till den egna verkstaden som nu står så gott som färdig ute på Aspö. Sin egen har han varit omkring tio år.

Under tiden har det blivit en och annan orgel. I Nordingrå, i Mattmar, i Mörsil, i Hackås och i Malung bland annat. I Mörsil har han varit med om att göra en riktig gammeldags bälg eftersom man där ofta har strömvabrott och med bälg åtminstone kan spela på halva orgeln.

I Uppsala domkyrka finns en liten kororgel som Kålmån känner särskilt varmt för. Ofgeln har han inte gjort men de stora, tjocka träpiporna var han med om att göra som lärling. I Askersund finns däremot en kororgel som är så gott som helt hans eget verk.

Självspelande orgel

Den senaste patienten i hans verkstad har varit en självspelande orgel, ett litet positiv gjort på 1700-talet i England. Den orgeln, för ett positiv är faktiskt just en orgel, har han fullkomligt återställt i dess ursprungliga skick. Till och med träflisor som fallit bort har han gjort nya, och varje ingrepp finns nog dokumenterat.

Det är inte många som kan konsten att restaurera positiv. Många instrument står därför stumma medan dammet lägger sig över dem. Ett av dem har Kålmån redan tittat på och hoppas få ta sig an i framtiden. Den stora självspelande orgeln utanför Berlinerolympiadens huvudentre.

Men orgelbyggarens vardag består ändå mest av reparationer och stämningar. Kålmån har hunnit med otaliga. Och många, många resor med ett par tre natters övernattnings på luftmadrass i församlingshem över hela landet.

Kyrkmöss

Jobbar gör han gärna till långt in på natten. Då är det ingen som springer och stör i kyrkan. Utom en och annan kyrkmus.

Kyrkmössen har för övrigt den otrevliga vanan att äta upp kaschmirfilt och skinn. Alla lagerbussningar är gjorda av kaschmirfilt för att det inte ska gnissla. Skinnen finns i pipproppar och bälgar.

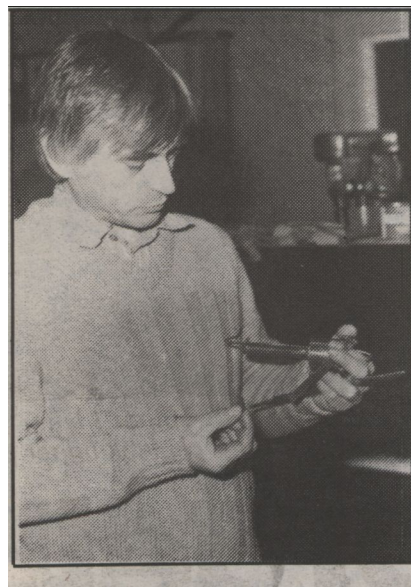
Och de där pip-propparna kan också ställa till bekymmer och jaga ut orgelbyggaren med akutväskan. En pip-propp göra att träpipans ton sjunker en halv oktav. Därför kan man tillverka den hälften så lång. En pipa som skulle behöva vara fem skrymmande meter hög kan kortas till två och en halv. Stämmer gör Kålmån genom att knacka ned proppen. Knackar han ned den för långt får han dra upp den igen och börja om från början.

Propparna kan bli utsatta för temperaturväxlingar och ramlar ned eller hamna på snedden, mössen äter upp skinnen och klåfingriga personer kan ibland inte låta bli att dra ur en propp. En propp på drift kan vara en av anledningarna till att Kålmån får ge sig ut helt hastigt kvällen före gudstjäns.ten.

Framtiden

Orgelns framtid oroar Kålmån sig inte det

Det lilla positivet före reoveringen. När det så småningom var färdigt hade varenda detalj återställts till det ursprungliga.

**Det g
att få
vibra**

Kålmån Exner krycka. Det gälla vibrera på rätt s

minsta för. Visst har det hänt att en del kyrkor köpt synthar och elektriska orglar, men dem har man tröttnat på efter några år och vill ha ett riktigt instrument igen.

Kålmån jämför hur man börjat göra jättefina plastblommor och naturtrogna sidenblommor som man slipper vattna. Inte har de slagit ut de riktiga blommorna för det.

Den nya gudstjänstordningen och den nya psalmboken tycker Kålmån däremot att det är värre med. Sen de infördes går han inte gärna i kyrkan.

— Gamla fina texter och verser sen 1600- och 1700-talet är borta. Mycket av den gamla fina orgelmusiken som gick direkt till hjärtat har kyrkan slängt ut samtidigt som nya psalmboken kom in. Och traditionen. Det är ändå den som gör att vi känner igen oss i gudstjänsten och går till kyrkan. — — —

Drömmen

Vilket är orgelbyggarens drömjobb? Kål-

En or
Den
renov

mån fu
^ - D
tar ing
ket kr
vara p
ögat s
trevlig

— Sa
för att
den i c
ko, ny
nars by
en ort

— S
här lil
man k
träpina

— M
Kåliifa
eviga

immer

llde kyrkomusiken, berättad
linsta fel fick förekomma
ta aktiv del av högmäs-

m om han trivdes riktigt
drillningen. Inte det mins-
i sig efter utbildningen ut
bos orgelbyggare tills han
g. Och där fick han bok-
grunden med att stapla
kaj-
yttade han till en orgel-
I snabb takt lärde han sig
ikniken hade han som in-
fiokan. Det var snickeriet
lehärska.

»nation